

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויקהל, תשע"ד
מספר 1057מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המטרה המקדשת את האמצעים

יעקב אריאל

פרשת המשכן וכליו חוזרת בפרשתנו פעמיים מילה במילה על האמור בפרשיות קודמות. גם בפרשה הבאה, פקודי, חוזרת התורה על בגדי כהונה מילה במילה. אלא ששם חוזר הביטוי "כאשר ציוה ה' את משה" 19 פעמים, ואילו בפרשתנו רק 6 פעמים. סיבת ההבדל לדעת הרמב"ן (לו:ח) היא שינוי הסדר, כמו שהזכירו רבותינו (ברכות נה, ע"א), כלומר בחזרה של עשיית המשכן וכליו בפרשתנו שינה בצלאל את הסדר. תחילה נעשה המשכן ואחר כך הכלים, ואילו בפרשת תרומה נצטווה משה על הכלים ואחר כך על המשכן.

משה הוא איש חזון ורואה תחילה את הארון, שהוא הכלי המקודש מכולם, ובתוכו הלוחות והתורה. הוא מונח במקום הקדוש ביותר, ועמו שאר הכלים הממלאים את תוכנו של משכן. הם העיקר, ואילו המשכן הוא המסגרת החיצונית השומרת על הכלים. אך בצלאל, שהוא איש מעשה, הקדים את המשכן לכלים, כי טכנית אין אפשרות לעשות כלים ולהניחם בחוץ ללא משכן. זו החריגה היחידה מהסדר הנזכרת בפרשתנו.

בעשיית בגדי הכהנים לא חל כל שינוי בין החזון ובין המעשה. לכן נאמר שם "כאשר ציוה ה' את משה". אולם לא מובן מדוע חוזרת התורה, המסתפקת בדרך כלל במלים קצרות, על פרשיות אלו. אם ללמדנו את הפער בין האידיאלי לריאלי, שיש בו מסר גדול לדורות, די היה באזכור קצר ולא היה כל צורך בחזרה מדויקת על כל פרטי הפרטים. הרמב"ן משיב:

ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה, כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקדוש ברוך הוא מתורתם של בנים, שהרי פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפין היא.

הדוגמה שהביא הרמב"ן מפרשת נישואי רבקה אינה דומה לפרשתנו. שם החזרה אינה מילה במילה, ויש כמה שינויים ניכרים המבליטים את ההבדלים הבסיסיים בין תפיסת העולם של לבן ובתואל ובין עבד אברהם.¹

נלך בעקבות הספורנו שכתב (בפס' ח): "וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי בפרשת תרומה, להודיע שעשו הכל בכיוון לעשות כרצון מי שצוה ולתכליתו".

התורה חוזרת ומדגישה בכל מילה ומילה שהיה תיאום מדויק בין התכנון לביצוע, ודבר לא נגרע לא רק במעשה אלא גם בכוונה. בצלאל נקרא כך משום שהוא עמד בצל האל. הצל הוא תעתיק של המקור. האור הוא האידיאה, הצל הוא השלכתו המעשית של האור. היה תיאום מלא בין התוכן לכלי, בין המטרה לאמצעים, בין הכוונה של משה למעשי בצלאל. כל פרט ופרט בביצוע תאם בדיוק את כוונת התכנון. הריאלי היה צמוד במילואו לאידיאלי. אנשי המעשה לא סטו מכוונתם של אנשי הרוח, וגם כשנאלצו

* הרב יעקב אריאל, רב העיר רמת גן.

¹ ר' מלבי"ם בראשית כד:לו; משך חכמה שם, פס' ד.

מסיבות טכניות להקדים את המשכן לכלים, קיבלו אישור לכך ממשנה רבנו. המטרה – השראת השכינה בישראל באמצעות התורה שניתנה בסיני – נותרה בעינה.

על ידי החזרה הכפולה מדגישה התורה רעיון זה לא רק כדי לתאר את מה שהיה אלא בעיקר כדי להעביר מסר זה לדורת הבאים. יש לשמור על טהרת הרעיון של המקדש שלא יישחק ברבות הימים, שלא יסטה מן הדרך גם כשיהיו תקלות, שלא יפוזל למטרות אחרות גם כשיתעוררו קשיים.

ואכן, לצערנו, לא תמיד נשמרה הכוונה הטהורה. הביצוע לא עקב תמיד את הרעיון הראשוני. על כך קובל ירמיהו (ז:יב): "כִּי לָכוּ נָא אֶל מְקוֹמֵי אֲשֶׁר בְּשִׁילֹו אֲשֶׁר שָׁכַנְתִּי שָׁמַי שָׁם בְּרֵאשׁוֹנָה וַיֵּרְאוּ אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ מִפְּנֵי רַעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל".

על מה חרבה שילה? על סטייה מהרעיון הראשוני. הכוונה הראשונית הטהורה לא נשמרה במקדש. הכוונות משרתי המקדש הפכו את המטרה לאמצעי ואת האמצעי למטרה. אכילתם לא הייתה רק כפרה לחוטאים, כאכילת המזבח, אלא למילוי כרסם, כמסופר בשמואל א' (ב:יג-יח):

וּבָא נֶעַר הַכֹּהֵן כַּבִּישׁל הַבָּשָׂר וְהַמֶּזֶלֶג שֶׁלֹשׁ הַשָּׁנִים בְּיָדוֹ. וְהִפָּה בְּפִיֹו אוֹ בְדוּד אוֹ בְקַלְחַת אוֹ בְּפָרוֹר. כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמֶּזֶלֶג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ...גַּם בְּטָרְסִים יִקְטְרוּן אֶת הַחֶלֶב וּבָא נֶעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לְאִישׁ הַזִּבְחַת הַנָּה בָּשָׂר לְצִלּוֹת לְפָנָיו...כִּי עֲתָה תִתֵּן וְאִם לֹא לְקַחְתִּי בְחֻזְקָה. וְתִהְיֶה חֲטָאת הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת פְּנֵי ה' כִּי נֶאֱצַו הָאֲנָשִׁים אֶת מִנְחַת ה'.

ואכן הנביא מטיף מוסר לאביהם עלי:

לְמָה תִבְעֲטוּ בְזִבְחֵי וּבְמִנְחֹתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מֵעוֹן וְתִכְבְּדוּ אֶת בְּנֵיךְ מִפְּנֵי לְהַבְרִיאֲכֶם מִרְאשִׁית כָּל מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי...וְעַתָּה נָאִם ה' חָלִילָה לִי כִּי מִכְבְּדֵי אֲכַבֵּד וּבְזֵי יִקְלוּ.

התוצאה ידועה. בית עלי הוחלף בכני צדוק, ואלה החזירו את הכהונה לטהרתה:

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צְדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי מִקְדָּשֵׁי בְּתַעֲוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַלֵי הַמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשִׁרְתִּנִּי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֶלֶב וְדָם (יח' מד:טו).

העם סבר בימי ירמיהו, נביא החורבן, שהיכל ה' יישמר על ידי ה' וכך גם יגן על העם מפני האויב. המקדש נתפס כמסגרת בלבד ללא הזדהות עם תוכנו. ועל כך אומר הנביא: "אֵל תִּבְטְחוּ לָכֶם אֶל הַבְּרִי הַשֶּׁקֶר לְאֹמֹר הַיֵּכָל ה' הַיֵּכָל ה' הִיכָל ה' הִמָּה. כִּי אִם הִיטִיב תִּיטִיבוּ אֶת דְּרָכֵיכֶם וְאֶת מַעַלְלֵיכֶם אִם עָשׂוּ תַעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ" (יר' ז:ד). הוא מזכיר להם את הדיברות החקוקים בלוחות המונחים בארון שבהיכל ה', שהם עיקר תוכנו של המקדש, ואל קיומם בחיי המעשה יש לשאוף, בניגוד משווע לחיים המעשיים בפועל:

הַגִּבּוֹר רָצַח וְנָאִף וְהַשֶּׁבַע לְשֶׁקֶר וְקִטְר לְבַעַל וְהַלֵּךְ אַחֲרֵי אֲ-לֵהִים אַחֲרֵים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם וּבְאֹתָם וְעָמְדֹתֶם לְפָנַי בְּפִית הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו וְנִאֲמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֶת כָּל הַתּוֹעֲבוֹת הָאֵלֶּה! (שם, ט).

בית ראשון חרב, כי הוא לא מילא את ייעודו. אדרבה: המבנה החיצוני שימש מחסה לפושעים מפני רודפיהם, כמערה שבה מסתתרים שודדים, ושבה הם אוכלים את שללם: "הַמְעַרְת פְּרָצִים הִיָּה הַבֵּית הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו" (שם, י). נוצר נתק בין האידיאלי לריאלי. תופעה זו עלולה לחזור בוריאציות שונות בכל תחומי החיים הציבוריים. גם בית שני חרב בשל סיטואציה דומה. כוונת הכוהנים החשמונאים הראשונים הייתה טהורה – לטהר את המקדש ואת עם ישראל, אולם צאצאיהם הפכו את השלטון והכוח למטרה שעבורה היו מסוגלים לפגוע איש באחיו וכך המיטו עלינו את החורבן.

שמואל, שניבא את חורבן שילה, הוא גם שמנבא את חורבן המלוכה. הוא למד זאת מעצמו ובשרו, ממשפחתו הקרובה, מבניו שלא הלכו בדרכיו. ואמרו חז"ל שמטרתם הייתה להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם. הם ניצלו את מעמדם לטובת עצמם. הם הפכו את המטרה לאמצעי.

ביסוד המלוכה נוצק רעיון דומה. המלוכה יכולה להיות מצווה רק אם היא ממלאת את ייעודה הערכי לתקן את החברה ולהעלותה. אולם כאשר השלטון נהפך למטרה חסרת תוכן ערכי, המלוכה אינה אלא עריצות כוחנית מיותרת ומזיקה, "וּזַעַקְתֶם מִפְּנֵי מַלְכֵכֶם בְּיוֹם הַהוּא". במקום גשם היורד בעתו להשקות את הצומח ולהביא יבול הוא יורד בעת הקציר ומשחית את היבול. ללמדנו שתופעה זו של ירידת הרעיון על ידי מבצעיו עלולה לחזור. היא אורבת לכל רעיון יפה. לשם יישומו של הרעיון בונים כלים, אולם ברבות הימים הרעיון נמוג, המטרה נעלמת, והכלי עלול להיפך למטרה בעצמה.

לכן חוזרת התורה ומדגישה את הצמידות שבין הביצוע לרעיון. כל סטייה מצמידות זו עלולה להפוך את המשכן למשכון. אם המקדש אינו ממלא את הייעוד של "ושכנתי בתוכם" בבניינו, הוא נעשה ערב לכך בחורבנו. כך יישמר לפחות הרעיון בטהרתו, עד שיוכל לחזור ולהתגשם מחדש. המטרה צריכה לקדש את האמצעים לא במשמעות הפסולה, שלאמצעים יש ערך עצמי, אלא אדרבה: שהאמצעים ישרתו את המטרה הקדושה ולא להפך. כך גם האמצעים מוארים באורה של קדושה, כלים לאורות ולא אורות לכלים.